

IRMA DELJKIĆ *, ADNAN FAZLIĆ **

Univerzalna perspektiva etičkog pristupa ispitivanju osumnjičenika

Sažetak

Posljednjih desetljeća mnogo znanstvenih istraživanja sugerira da pravedno i korektno postupanje prema osumnjičenicima tijekom ispitivanja može potaknuti te osobe na suradnju i pružanje informacija relevantnih za istragu. Polazeći od navedenog, u radu se najprije skreće pozornost na razvoj i temeljne odrednice etičkog pristupa ispitivanju osumnjičenika koji u potpunosti odbacuje akuzatorske metode prisile i manipulacije tijekom ispitivanja. Etičko ispitivanje promiče poštovanje ljudskih prava kako bi se prikupile točne i pouzdane informacije od osumnjičenika i minimizirao rizik od lažnih priznanja. Zaključno, u radu se sagledava univerzalna perspektiva znanstveno utemeljenog modela etičkog ispitivanja na temelju predstavljanja Méndezovih načela učinkovitog intervjuiranja te naglašava važnost globalne tranzicije prema pravičnosti i odgovornosti tijekom ispitivanja.

Ključne riječi: etičnost, ispitivanje, istražni intervju, Méndezova načela.

1. UVOD

Ispitivanje osumnjičenih osoba jako je važna, ali istodobno i iznimno složena istražna radnja, u čijoj se osnovi nalaze procesni, psihološki i kriminalističko-taktički sadržaji postupanja. Opće je poznato da se istražna konverzacija između osumnjičenika i policijskog istražitelja provodi apliciranjem policijskih tehnika ispitivanja koje impliciraju primjenu

* dr. sc. Irma Deljković, redovita profesorica na Katedri za kriminalistiku Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerziteta u Sarajevu.

** dr. sc. Adnan Fazlić, docent na Katedri za kriminalistiku Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerziteta u Sarajevu.

izvjesnih metoda tijekom ispitivanja (Newbery, 2009). Danas se u međunarodnoj policijskoj praksi implementiraju različiti stilovi policijskog ispitivanja, gdje se smatra da je takva heterogenost, barem djelomice, pod utjecajem kulturoloških razlika (Memon i sur., 2003, s. 67). Na temelju pregleda i analize dostupnih empirijskih izvora literature, postojeće pristupe ispitivanju osumnjičenih osoba moguće je klasificirati u dvije osnovne skupine: tradicionalni (akuzatorski) i etički pristup. Tradicionalni pristup ispitivanju najvećim dijelom karakterizira primjena psihološki utemeljenih metoda manipulacije i persuazije, odnosno akuzatorskih metoda ispitivanja s ciljem dobivanja priznanja osumnjičenika (Meissner i sur., 2012). Negativni učinci akuzatorskog pristupa odnose se na činjenicu da nevine osobe mogu producirati lažna priznanja uslijed primjene deceptivnih taktika kao što su: upotreba lažnih inkriminirajućih dokaza, minimiziranje i preuveličavanje ozbiljnosti zločina, stvaranje lažnog osjećaja sigurnosti i drugo (Perillo i Kassin, 2011; Horgan i sur., 2012). Za razliku od akuzatorskog pristupa, etički pristup, danas poznat pod nazivima „etičko intervjuiranje“ ili „istražni intervju“, za cilj ima prikupljanje relevantnih istražnih informacija i spoznaju istine te odbacivanje metoda decepcije i manipulacije, kao i nasilnih metoda. Potonji pristup utemeljen je na psihološkim, teorijskim i empirijskim spoznajama o učinkovitosti psiholoških čimbenika koji promiču cjelovite i točne iskaze, a odnose se na socijalnu dinamiku i kognitivne procese između ispitivača i sugovornika, komunikacijske vještine i upravljanje razgovorom (Vrij i sur., 2014; Clarke i sur., 2011).

Međutim, iako su oba pristupa danas zastupljena u praksi policijskih agencija diljem svijeta, važno je istaknuti da je akuzatorski pristup tijekom prošlog desetljeća doživio ozbiljne kritike znanstvene zajednice, kako zbog neetičnosti tako i zbog empirijske neutemeljenosti brojnih metoda kojima se koristi (Hoogesteyn i sur., 2018). Kada je riječ o praksi policijskog ispitivanja, može se reći da je usvajanje novog koncepta ispitivanja u Velikoj Britaniji 1992. označilo početak promjena i na međunarodnoj sceni te dovelo do napuštanja akuzatorskih metoda i u drugim državama. Ipak, akuzatorske metode i dalje se obučavaju u zemljama kao što su Sjedinjene Američke Države i mnoge azijske države, dok su neke europske zemlje napustile taj koncept ispitivanja pod utjecajem članka 6. stavka 1 Europske konvencije o ljudskim pravima (pravo na pošteno suđenje) (Meissner i sur., 2014). Zemlje poput Ujedinjenog Kraljevstva, Republike Irske, Norveške, Novog Zelanda, Australije i Singapura izmijenile su prakse ispitivanja kako bi primijenile metode ispitivanja usmjerene prema prikupljanju informacija i poštovanju ljudskih prava, dok su takve metode predstavljene u zemljama diljem svijeta, uključujući Kanadu, Hong Kong, Maleziju, Ujedinjene Arapske Emirate, Irak, Maroko, Indoneziju, Južnu Afriku, Meksiko i Fidži (Bull i Soukara, 2010; Méndez i Drummond, 2021a; Chin i sur., 2022; United Nations Development Programme, 2022; Forensic Interview Solutions [FIS], n.d.).

Imajući u vidu da se i na globalnoj razini pojavila inicijativa za napuštanjem akuzatorskih modela ispitivanja, primarna intencija rada jest skrenuti pozornost na temeljne odrednice predloženog univerzalnog skupa standarda za ispitivanje bez prisile uz poštovanje proceduralnih jamstava tijekom istraga, a sve kako bi se osiguralo da nijedna osoba ne bude podvrgnuta mučenju, zlostavljanju ili prisili tijekom ispitivanja.

2. NOVI PRISTUPI ISPITIVANJU OSUMNJIČENIKA: OD PRIZNANJA DO ISTINE

Povijesno promatrano, tehnike ispitivanja osumnjičenika do kraja 19. i početkom 20. stoljeća karakterizirala je upotreba vrlo agresivnih fizičkih i psiholoških metoda ispitivanja radi iznuđivanja priznanja osumnjičenika (Ramos i sur., 2005). Navedene metode podrazumijevale su primjenu fizičke torture, prijetnji, mučenja, ponižavajućeg i nečovječnog postupanja prema osumnjičenicima. No situacija se počinje mijenjati 1960-ih godina, kada uglavnom dolazi do napuštanja prakse primjene nasilnih fizičkih metoda te primjene nešto suptilnijih psiholoških metoda prinude. Iako su se nove psihološke tehnike ispitivanja tada počele razvijati na temeljima bihevioralnih znanstvenih istraživanja, izostao je kritički pristup takvim istraživanjima te razmatranje etičkih i pravnih implikacija novih psiholoških pristupa (Roberts, 2012). Stoga su te tehnike i dalje nastavile predstavljati vrlo neetičan i neprofesionalan modus ispitivanja osumnjičenika s obzirom na to da su dizajnirane kako bi upotrebom psiholoških manipulativnih taktika i persuazije ponajprije utjecale na odluke osumnjičenika da priznaju kaznena djela (Leo, 1992; Leo, 2008). Takva situacija izazvala je zabrinutost znanstvene i pravosudne zajednice s obzirom na ponašanja policijskih službenika tijekom ispitivanja osumnjičenika, gdje su identificirani brojni slučajevi u kojima je neetično ispitivanje bilo čimbenik koji je pridonio neostvarenju pravde (Roberts, 2012). Upravo je navedeno utjecalo na to da se u pojedinim državama počne s revidiranjem policijskih pristupa ispitivanju osumnjičenika.

Razvoj etičkog pristupa ispitivanju osumnjičenika počinje 1984. u Velikoj Britaniji usvajanjem novog zakonodavstva (PEACE³ akta) kojim se propisuju uvjeti za vođenje istražnog intervjua s osumnjičenicima i obavezno elektronsko snimanje razgovora, a potom i usvajanjem PEACE modela istražnog intervjua 1992. godine (Canter i Youngs, 2009). Navedeno je značilo da se policijska praksa ispitivanja neće više skrivati iza zatvorenih vrata, već naprotiv, da će ubuduće biti pod ozbiljnim javnim nadzorom (Milne i Powell, 2010). Ta promjena u pristupu ispitivanju osumnjičenika bila je uvjetovana znatnim brojem slučajeva pogrešnih osuda uslijed neprofesionalne policijske prakse ispitivanja osumnjičenika, a što je uvelike negativno utjecalo na integritet policijske službe u Velikoj Britaniji (Griffiths, 2008). PEACE model istraživačkog intervjuiranja 1992. predstavljen je kao nova tehnika ispitivanja osumnjičenika koja se provodi u pet faza: (i) priprema i planiranje (e. *Preparation and Planning*); (ii) angažiranost i eksplanacija (e. *Engage and Explain*); (iii) iskaz, objašnjenje i osporavanje (e. *Account, Clarification and Challenge*); (iv) završetak (e. *Closure*); i (v) procjena (e. *Evaluation*). Osnovna verzija PEACE modela ažurirana je tijekom godina kako bi se istražiteljima pružile što preciznije smjernice za njegovo provođenje te istaknula važnost primjene određenih taktika i vještina. Važno je naglasiti da PEACE model u potpunosti odbacuje pojam „ispitivanje“ te se isključivo koristi pojmom „intervjuiranje“, koji se odnosi ne samo na vođenje razgovora s osumnjičenicima nego i sa žrtvama i svjedocima (Schollum, 2005). Time je PEACE model rezolutno distanciran od akuzatorske naravi koncepta ispitivanja koji je usmjeren isključivo prema

³ (e. *Police and Criminal Evidence Act*).

dobivanju priznanja osumnjičenika primjenom prisilnih i manipulativnih psiholoških metoda.

Etičnost PEACE modela utemeljena je na principima pravednosti, empatije, transparentnosti i traženju isključivo istine. Struktura i principi PEACE modela čine fundus etičkih modela ispitivanja/intervjuiranja osumnjičenika usmjerenih isključivo na prikupljanje informacija i spoznaju istine.

2.1 Etičnost i strukturirano upravljanje razgovorom

Etički pristup ispitivanju osumnjičenika implicira prikupljanje informacija tijekom razgovora s osumnjičenikom uz odsutnost bilo kakvih metoda prinude i zastrašivanja. Polazeći od individualne naravi svakog konkretnog slučaja ispitivanja osumnjičenika, etičko ispitivanje može biti heterogeno po svrsi, opsegu i sadržaju. No osiguranje najtočnijeg, najpotpunijeg i što detaljnijeg iskaza osumnjičenika ultimativni je zajednički cilj svakog etičkog (istražnog) razgovora (Milne i Powell, 2010, s. 208). Naime, samo potpune, točne i pouzdane informacije čine validnu osnovu za vođenje daljnje istrage i objektivno utvrđivanje činjeničnog stanja. Etos je kod neoptužujućeg pristupa ispitivanju utemeljen na principima iskrenosti, nepristranosti, tolerancije, integriteta i otvorenog uma (Sheperd, 1991). Etičko vođenje razgovora implicira izgradnju odnosa poštovanja i povjerenja tijekom kojeg se ostvaruje prikladna verbalna i neverbalna komunikacija s osumnjičenikom kako bi on surađivao (Sheperd, 1993). Korektno postupanje ispitivača podrazumijeva odsutnost osobnih predrasuda te primarno oslanjanje na zdrav i otvoren razum te rasuđivanje. Međutim, treba znati da vođenje istražnog razgovora nije utemeljeno samo na etičnosti nego i njegovoj strukturalnoj komponenti. Može se reći da osnovni strukturalni obrazac etičkog (istražnog) razgovora korespondira s fazama provođenja PEACE modela istražnog intervjuja. Varijacije modela istražnog razgovora uglavnom se odnose na spajanje ili razdvajanje određenih faza njegova provođenja. Priprema i planiranje smatra se prvom i ujedno jednom od najvažnijih faza vođenja istražnog razgovora. Priprema i planiranje obuhvaćaju definiranje istražnih zadataka i ciljeva, prikupljanje i proučavanje informacija o kaznenom djelu i osumnjičeniku, pripremu pitanja i taktike predočavanja dokaza te razmatranje pravnog i logističkog aspekta vođenja razgovora (Porter, 2011; Boyle i Vullierme, 2018). Sljedeća faza, koja se smatra ključnom za uspješan razgovor, označava se uglavnom kao uvod, što podrazumijeva uspostavljanje odnosa s osumnjičenikom tako da mu se jasno objasni razlog razgovora i predstave glavne teme o kojima će se razgovarati (Boyle i Vullierme, 2018). Također, ispitanika se u toj fazi upoznaje s njegovim pravima, kao i rutinom ispitivača (npr., vođenje zapisnika, iznošenje dokaza, i dr.) (Sheperd i Griffiths, 2013). Svrha te faze jest izgradnja pozitivne interakcije s osumnjičenikom koja u konačnici treba osigurati prikupljanje velike količine informacija, a kao postupci kojima se to postiže posebno se ističu: usklađenost verbalnog i neverbalnog ponašanja, aktivno slušanje, pokazivanje empatije i strpljenje (Gabbert i sur., 2021; Larivière i sur., 2022). U sljedećoj fazi koja se obično označava kao iskaz, od osumnjičenika se traži da iznese detaljan iskaz na temelju otvorenih istražiteljevih pitanja. Osumnjičnikovo slobodno narativno iskazivanje se ne prekida, a istražitelj nakon izlaganja postavlja pitanja i traži dodatna objašnjenja. Istražni razgovor u pravilu se finalizira

fazama završetka i evaluacije. U završnoj fazi ispitivač sumira sve ono što je osumnjičenik iskazivao te mu daje mogućnost da objasni ili ispravi iskaz, da doda nove informacije ili postavi pitanja. Nakon završetka razgovora ispitivač u posljednjoj fazi procjenjuje jesu li ispunjeni svi planirani ciljevi razgovora te istodobno procjenjuje i vlastitu učinkovitost s ciljem poboljšanja budućeg postupanja tijekom obavljanja istražnih razgovora (Boyle i Vullierme, 2018; SVArmstrong, 2016).

Treba istaknuti da se u strukturi istražnog razgovora nalaze metoda upravljanja razgovorom (e. *Conversation Management*) i metoda kognitivnog intervjua. Obje se metode mogu primjenjivati u razgovoru s osumnjičenikom, s tim da se metoda kognitivnog intervjua u pravilu primjenjuje kada je riječ o osumnjičenicima koji su spremni na suradnju. S druge strane, metoda upravljanja razgovorom najviše se koristi u razgovoru s osumnjičenicima te u razgovoru s nekooperativnim svjedocima koji pokazuju loše ponašanje (Sheperd i Griffiths, 2013).

3. UNIVERZALNI PRAVAC ETIČKOG ISPITIVANJA: MÉNDEZOVA NAČELA

Iako se nakon usvajanja PEACE modela istražnog razgovora koncept novog etičkog pristupa ispitivanju osumnjičenika proširio na policijske prakse i u drugim dijelovima svijeta, tradicionalni akuzatorski pristup ispitivanju osumnjičenika i dalje je ostao zastupljen u brojnim policijskim sustavima (Rachlew, 2017). Prepoznajući široko rasprostranjenu upotrebu torture, nečovječnog i ponižavajućeg ponašanja tijekom ispitivanja, Juan Méndez kao bivši specijalni izvjestitelj Ujedinjenih naroda o torturi, podnio je 2016. izvještaj Generalnoj skupštini UN-a u kojem je pozvao na razvijanje univerzalnih međunarodnih standarda za vođenje razgovora s osumnjičenicima, žrtvama i svjedocima. Podržavajući istražni intervjua kao najbolju praksu, Méndez je predložio razvijanje standarda za ispitivanje osumnjičenika bez uporabe metoda prisile te osiguranje proceduralne zaštite tijekom istraga i drugih procesa prikupljanja informacija. Pozivajući se na dokaze rigoroznih empirijskih studija, u izvještaju je uputio na neučinkovitost i kontraproduktivnost optužujućih, prisilnih i manipulativnih tehnika ispitivanja osumnjičenika isključivo usmjerenih prema dobivanju priznanja (Méndez i Drummond, 2021a). Méndez je također upozorio na znatan broj znanstvenih istraživanja koja pokazuju na to da je etički, odnosno neoptužujući pristup ispitivanju osumnjičenika učinkovit jer omogućuje da se uz poštovanje ljudskih prava osumnjičenika prikupe točne i pouzdane informacije relevantne za kaznenu istragu. Upravo je Méndezov izvještaj postao polazište nastanka strateškog dokumenta *Principi učinkovitoga intervjuiranja za istrage i prikupljanje informacija* (sada poznat kao Méndezova načela) koji je izradila skupina stručnjaka iz područja ispitivanja/intervjuiranja osoba, policijskog i obavještajnog rada, psihologije i ljudskih prava. Navedeni je dokument u svibnju 2021. usvojio Upravni odbor sastavljen od 15 stručnjaka iz različitih dijelova svijeta uz potporu Inicijative protiv mučenja (Anti-Torture Initiative), Udruge za prevenciju mučenja (Association for the Prevention of Torture) i Norveškog centra za ljudska prava (Norwegian Centre for Human Rights)⁴.

⁴ Savjetodavno vijeće s oko 80 stručnjaka pružalo je strateške i tehničke savjete tijekom cijelog procesa izrade Principa (Méndez i Drummond, 2021).

Méndezova načela propisuju sveobuhvatne i konkretne smjernice vlastima država za kreiranje i provedbu standarda i mjera etičkog učinkovitog intervjuiranja radi sprječavanja mučenja, zlostavljanja, iznudenih i lažnih priznanja. Načela istodobno promiču pristup kojim se podržava najveća moguća zaštita prava osoba lišenih slobode i svih onih koji se ispituju (Association for the Prevention of Torture, 2022). Važno je istaknuti da Méndezova načela ne promoviraju nikakav specifičan model učinkovitog intervjuiranja, nego određuju opći pristup provođenju učinkovitih razgovora, koji bi trebao biti utemeljen na visokoj razini profesionalnog postupanja i poštovanja ljudskih prava radi dobivanja sveobuhvatnih, pouzdanih i točnih informacija (Méndez i sur., 2021b, s. 3).

3.1 Šest načela učinkovitog intervjuiranja

Méndezova načela predstavljaju skup od šest načela koja pružaju sveobuhvatne i znanstveno utemeljene smjernice za razvoj učinkovitih i etičkih mjera za vođenje razgovora, kako s osumnjičenicima tako i sa žrtvama i svjedocima. Konkretno, riječ je o sljedećim načelima: (i) temelji (e. *Foundations*); (ii) praksa (e. *Practice*); (iii) vulnerabilnost (e. *Vulnerability*); (iv) obuka (e. *Training*); (v) odgovornost (e. *Accountability*); i (vi) implementacija (e. *Implementation*).

Prvo načelo predviđa da učinkovito intervjuiranje treba biti utemeljeno na znanosti, međunarodnim pravnim standardima i profesionalnom etičkom ponašanju. Integralna primjena tih elemenata u praksi omogućuje prikupljanje točnih i pouzdanih informacija uz poštovanje ljudskih prava (Méndez i sur., 2021b).

Drugo načelo ističe komponente učinkovitog intervjuiranja kao sveobuhvatnog procesa za dobivanje točnih i pouzdanih informacija te upućuje na važnost implementacije konkretnih mjera pravne i proceduralne zaštite prije, tijekom i nakon intervjuiranja. Učinkovit postupak intervjuiranja prema ovom principu uključuje sljedeće komponente: (a) temeljitu pripremu i planiranje; (b) osiguranje primjene relevantnih zaštitnih mjera; (c) otvorenost, uključujući izbjegavanje predrasuda; (d) stvaranje neprisilnog okruženja; (e) uspostavljanje i održavanje odnosa; (f) korištenje zakonitih i znanstveno potkrijepljenih tehnika ispitivanja; (g) aktivno slušanje i osposobljavanje sugovornika da govori slobodno i cjelovito; (h) procjenu i analizu prikupljenih informacija i procesa intervjuiranja (Méndez i sur., 2021b, s. 16). Kada je riječ o pravnim i proceduralnim mjerama zaštite, tim se načelom jasno precizira katalog mjera čiju provedbu trebaju osigurati vlasti država tijekom cijelog procesa intervjuiranja, a to su: (a) pravo na pouku o pravima; (b) pravo na šutnju; (c) pravo na informaciju o razlozima uhićenja i optužbama u trenutku uhićenja; (d) pristup tumaču; (e) pravo da se obavijesti srodnik ili treća osoba o pritvaranju; (f) pravo na pristup odvjetniku, uključujući i pravnu pomoć; (g) pravo na pristup liječniku i neovisni liječnički pregled; (h) pravo na kontakt s vanjskim svijetom; (i) upis osoba u pritvoru; (j) potpuno snimanje intervjuiranja; (k) pravo pregleda i potpisa zapisnika o razgovoru; (l) pravo na hitno izvođenje pred suca ili drugo pravosuđe; i (m) pristup učinkovitim i neovisnim mehanizmima za pritužbe i nadzor (Méndez i sur., 2021b, s. 17).

Treće načelo bavi se pitanjem vulnerabilnih osoba te ističe da učinkovito intervjuiranje implicira identifikaciju i rješavanje potreba ispitanika u situacijama ranjivosti na temelju čimbenika rizika. Uvažavajući fakt da rizici mogu varirati ovisno o kontekstualnim,

kulturološkim, vremenskim i situacijskim čimbenicima, ovaj princip kao primjere čimbenika rizika navodi: (a) dob, spol, rodni identitet ili izražavanje ili seksualna orijentacija; (b) nacionalnost ili etnička pripadnost; (c) kulturno ili vjersko podrijetlo; (d) tjelesni, intelektualni ili psihički nedostatak; (e) poteškoće s komunikacijom; (f) poteškoće u razumijevanju (uključujući jezične barijere); (g) nemogućnost čitanja i/ili pisanja; (h) stanja povezana sa starenjem kao što je demencija; (i.) pripadnost manjinskoj skupini ili marginaliziranoj društveno-ekonomskoj skupini; (j) zdravstveni status osobe (npr., ozljeda, bolest, depresija, anksioznost, itd.); (k) prethodna traumatska iskustva; (l) imigracijski status; (m) biti trudna ili dobiti, ili biti primarni skrbnik i nemati priliku napraviti alternativne aranžmane skrbi; (n) priroda kaznenog djela koje se istražuje (Méndez i sur., 2021b, s. 29).

Četvrto načelo naglašava da je učinkovito intervjuiranje profesionalni pothvat koji zahtijeva posebnu obuku te kontinuirano usavršavanje znanja i vještina kako bi se osigurao visok stupanj dosljednosti u načinu pripremanja ispitivača za vođenje i strukturiranje intervjua (Méndez i sur., 2021b).

Peto načelo predviđa da učinkovito intervjuiranje zahtijeva transparentne i odgovorne institucije. Navedeno se ostvaruje preciznim vođenjem evidencija o svim razgovorima, postojanju vanjskih nadzornih tijela i neovisnog praćenja (npr., nacionalni uredi za ljudska prava, uredi pravobranitelja, pravosudna tijela, i dr.) te postojanju mehanizama za pritužbe i pravne lijekove (Méndez i sur., 2021b).

Šesto načelo predviđa da bi države radi uspješne provedbe navedenih načela trebale usvojiti i razviti odgovarajuće zakonske i regulatorne okvire, institucionalnu kulturu i kapacitete te osigurati sudski nadzor nad tijelima za provedbu zakona i drugim tijelima za prikupljanje informacija. Države bi također trebale osigurati široko širenje načela (Méndez i sur., 2021b).

4. UČINKOVITO INTERVJUIRANJE: GLOBALNA TRANZICIJA PREMA PRAVIČNOSTI I ODGOVORNOSTI

Méndezova načela već su predstavljena u mnogim državama diljem svijeta i dobila su golemu podršku brojnih međunarodnih, regionalnih i nacionalnih aktera (Cadelo, 13 oktobar, 2022). Trenutačno se zagovara da ih usvoje tijela UN-a kao neobvezujuće, ali autoritativne norme i odobri velik broj država, kao i njihova integracija u zakone i prakse država (Méndez i Drummond, 2021a). Posebno treba istaknuti da su Méndezova načela spomenuta i u dvjema rezolucijama koje je konsenzusom usvojila Opća skupština UN-a 15. prosinca 2022., a riječ je o Rezoluciji Opće skupštine UN-a o mučenju i Rezoluciji Opće skupštine UN-a o pravosuđu (Norwegian Centre for Human Rights, 2023). Navedeno je važan korak prema univerzalnom prepoznavanju etičkog i učinkovitog modela vođenja razgovora s osumnjičenicima te žrtvama i svjedocima. Posljednje je iznimno važno s obzirom na to da fundus istražnog intervjuiranja i Méndezovih načela čine postulati pravednog i odgovornog postupanja tijekom ispitivanja kojima se smanjuje rizik od zlostavljanja, dobivaju se pouzdane informacije i osigurava se zakonit ishod istrage (Méndez i sur., 2021b).

Polazeći od nalaza znanstvenih studija koje upućuju na to da pod utjecajem prisilnih i manipulativnih tehnika i taktika ispitivanja, nevine i psihološki ranjive osobe mogu producirati lažna priznanja (Kassin i Gudjonsson, 2004), etički ili istražni intervju kao tehnika ispitivanja opredijeljen je isključivo prema etičkom i visoko strukturiranom ponašanju tijekom cijelog razgovora kako ne bi došlo do lažnih priznanja i neostvarenja pravde. Ta je tehnika utemeljena na psihološkim, komunikacijskim, informacijskim i taktikama izgradnje relacijskih odnosa, koje su se pokazale učinkovitima u razvijanju odnosa međusobnog povjerenja s osumnjičenikom radi prikupljanja točnih i pouzdanih informacija. Naime, upravo se uspostavljanje dobrog odnosa s osumnjičenikom smatra ključnom fazom za dolazak do što više točnih i pouzdanih informacija. Istraživačko intervjuiranje strukturirano je tako da smanjuje rizik od istraživačke (konfirmacijske) pristranosti, odnosno nesvjesne tendencije ispitivača da traga isključivo za informacijama koje potvrđuju njegova uvjerenja, a za koju je utvrđeno da je jedan od temeljenih uzroka neostvarenja pravde u gotovo svakom slučaju pogrešnih osuda (Convention against Torture Initiative [CTI], 2017). Istraživanja pokazuju da potvrdna pristranost tijekom ispitivanja može generirati upotrebu manipulativnih psiholoških taktika maksimizacije, minimizacije i fabriciranja lažnih dokaza, a koje osumnjičene osobe često vode lažnim priznanjima (Kassin, 2014). Također, istražno intervjuiranje naglasak stavlja na vještine postavljanja pitanja, strategiju rješavanja nedosljednosti u iskazu osumnjičenika i strateško predstavljanje dokaza. Kada je riječ o postavljanju pitanja, ističe se važnost postavljanja otvorenih pitanja te izbjegavanje navodećih pitanja kojima se utječe na sadržaj odgovora osumnjičenika, odnosno vjerodostojnost njegova iskaza. S tim u vezi, Milne i Bull (1999) navode da se slučajevi lažnih priznanja osumnjičenika mogu pripisati pribjegavanju neprikladnim pitanjima tijekom razgovora. Također, istražnim se intervjuom na poricanje i kontradikcije u iskazu osumnjičenika reagira apliciranjem odgovarajućih taktika i vještina, a ne prisilom ili manipulativnim taktikama. S obzirom na navedeno, istraživanjima je utvrđeno da se prijelaz s poricanja na pružanje relevantnih, inkriminirajućih informacija koje upućuju na krivnju češće događao kada su bile upotrijebljene taktike i vještine kao što su: strateško otkrivanje dokaza, naglašavanje proturječnosti, ohrabivanje na davanje iskaza, postavljanje otvorenih i probnih pitanja, ponavljanje pitanja, upornost, pozitivno suočavanje, pružanje odgovarajuće strukture, redovito sažimanje, pokazivanje zabrinutosti i tišina (Bull, 2018, s. 200). Pritom je važno naglasiti da je preporuka da se dokazi ne predstavljaju u ranoj fazi razgovora jer to može ne samo omogućiti krivcima da prilagode iskaz tim dokazima, nego može i nevine osobe lišiti mogućnosti dokazivanja nevinosti (CTI, 2017, s. 8). Dodatno, Méndez (2016) ističe da se time osigurava i poštovanje presumpcije nevinosti jer se ispitivačima ostavlja dovoljno vremena da temeljito istraže iskaz osumnjičenika. U konačnici, obvezatno audiovizualno snimanje cjelokupnog razgovora s osumnjičenikom, kako to nalaže vođenje istražnog ili učinkovitog intervjua, preduvjet je transparentnosti i odgovornosti te predstavlja važnu zaštitu od zlostavljanja tijekom razgovora (Méndez i sur., 2021b).

5. ZAKLJUČAK

Iako su se prakse ispitivanja osumnjičenika tijekom prošlog stoljeća razvijale u smjeru napuštanja metoda fizičke i psihičke prisile, njihova supstitucija u formi psihološko-manipulativnih metoda i taktika traženja priznanja nije donijela nikakve pozitivne promjene. Naprotiv, takve ispitivačke prakse zapravo su nastavile istim putem kao i njihove prethodnice, producirajući tako slučajeve lažnih priznanja, pogrešno osuđenih osoba te flagrantno kršenje ljudskih prava i neostvarenje pravde. Etabliranje etičkog pristupa ispitivanju u Velikoj Britaniji označilo je povijesni korak prema reformi ispitivačkih praksi i napuštanju akuzatorskih metoda ispitivanja osumnjičenika. Naime, osim Velike Britanije, određene države odlučile su u policijsku praksu inkorporirati tehnike ispitivanja utemeljene na taktikama uspostavljanja dobrog odnosa, produktivnog postavljanja pitanja i postupnog prezentiranja dokaza, kao i na taktikama suočavanja s nedosljednim izjavama osumnjičenika. Tom je promjenom pokazano da etičko ispitivanje može biti jednako učinkovito u dobivanju priznanja u usporedbi s optužujućim ispitivanjem te da se njegova prednost ogleda u prikupljanju što više točnih i pouzdanih informacija. No, unatoč tome, kao i obvezujućoj zabrani u međunarodnom i nacionalnom pravu država, tortura i drugi oblici nečovječnog ponašanja i dalje su se zadržali u praksama ispitivanja osumnjičenika u pojedinim državama diljem svijeta. Također, iako je posljednje desetljeće obilježilo provođenje brojnih znanstvenih studija koje upućuju na učinkovitost etičkog intervjuiranja, i dalje je široko rasprostranjena primjena tradicionalnih konfrontacijskih modela ispitivanja. Brojni su čimbenici koji utječu na to, međutim, kulturološke razlike, način razmišljanja istražitelja i otpor prema organizacijskim promjenama smatraju se čimbenicima koji znatno otežavaju put prema pomaku.

Prelazak s akuzatorskog ispitivanja na etički intervju radi prikupljanja informacija važan je korak prema smanjenju neostvarenja pravde i poboljšanju učinkovitosti sustava kaznenog pravosuđa te izgradnji povjerenja građana u ključne institucije za demokraciju i vladavinu prava. Iako je pojavom PEACE modela policijskog intervjua došlo do razvoja i primjene etičkih pristupa u mnogim državama, nužne su globalne promjene i usvajanje znanstveno utemeljenih pristupa ispitivanju osumnjičenika. S tim u vezi, smatra se da usvajanje i provedba Méndezovih načela kao univerzalnog protokola za vođenje etičkih i učinkovitih intervjua ima krucijalnu ulogu u reformi praksi ispitivanja osumnjičenika. Premda danas sve više država i međunarodnih aktera prepoznaje važnost Méndezovih načela kao univerzalnog protokola za učinkovito intervjuiranje i prelazak na model etičkog ispitivanja, i dalje su prisutni brojni izazovi, pa i kad je riječ o državama s demokratskom tradicijom. Stoga se može reći da veći pomak u praksi ispitivanja iziskuje snažnu i kontinuiranu podršku međunarodne zajednice kako bi se utjecalo na promjene u policijskoj kulturi, organizaciji i praksi država. U tom kontekstu, Ujedinjeni narodi smatraju se važnim čimbenikom koji, slijedeći Méndezova načela, može pridonijeti uspostavljanju održivoga globalnog okvira za provođenje učinkovitog i profesionalnog intervjuiranja te eliminiranje tradicionalnih akuzatorskih praksi ispitivanja diljem svijeta. Zaključno, implementacijom tih načela pridonijelo bi se razvoju pravednih, sigurnih i inkluzivnih društava sa snažnim i odgovornim institucijama.

LITERATURA

1. Association for the Prevention of Torture (2022). *The Méndez Principles: A critical reference framework for the implementation of the UN Convention against Torture*. Author.
2. Boyle, M., i Vullierme, J. C. (2018). *A Brief Introduction to Investigative Interviewing: A Practitioner's Guide*. Dostupno na: <https://rm.coe.int/guide-to-investigative-interviewing/16808ea8f9>.
3. Bull, R. (2018). PEACE-ful interviewing/interrogation: What research can tell us. U: K. Shigemasa, S. Kuwano, T. Sato, i T. Matsuzawa (Eds.), *Diversity in harmony - Insights from psychology: Proceedings of the 31st International Congress of Psychology* (str. 191–210). John Wiley & Sons Ltd. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781119362081.ch10>
4. Bull, R., i Soukara, S. (2010). What really happens in police interviews. U: G. D. Lassiter i C. A. Meissner (Eds.), *Police interrogations and false confessions: Current research, practice, and policy recommendations* (str. 81-95). American Psychological Association.
5. Cadelo (13 oktobar, 2022). *The Méndez Principles: A step forward for preventing torture and ill-treatment world wide*. Dostupno na: <https://www.penalreform.org/blog/the-mendez-principles-a-step-forward/>.
6. Canter, D. i Youngs, D. (2009). *Investigative Psychology: Offender Profiling and the Analysis of Criminal Action*. John Wiley & Sons Ltd.
7. Chin, J., Milne, R., i Bull, R. (2022) Fuelling an investigative mindset: the importance of pre-interview planning in police interviews with suspects. *Psychology, Crime & Law*. DOI: 10.1080/1068316X.2022.2139829.
8. Clarke, C., Milne, R. i Bull, R. (2011). Interviewing suspects of crime: The impact of PEACE training, supervision and the presence of a legal advisor. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 8, 149–162.
9. Convention against Torture Initiative (2017). *Investigative interviewing for criminal cases: CTI training tools*. Dostupno na: <https://cti2024.org/resource/cti-training-tool-1-2017-investigative-interviewing-for-criminal-cases/>.
10. Forensic Interview Solutions (n.d.). *The science of Interviewing – PEACE: A Different Approach to Investigative Interviewing*. Dostupno na: <https://www.fis-international.com/assets/Uploads/resources/PEACE-A-Different-Approach.pdf>.
11. Gabbert, F., Hope, L., Luther, K., Wright, G., Ng, M., i Oxburgh, G. (2021). Exploring the use of rapport in professional information-gathering contexts by systematically mapping the evidence base. *Applied Cognitive Psychology*, 35, 329–341.
12. Griffiths, A. (2008). *An examination into the efficacy of police advanced investigative interview training?* Doctoral Thesis. Institute of Criminal Justice Studies. Dostupno na: https://pure.port.ac.uk/ws/portalfiles/portal/20380287/Andy_Griffiths.pdf.

13. Griffiths, A., Milne, B., i Cherryman, J. (2011) A question of control? The formulation of suspect and witness interview question strategies by advanced interviewers. *International Journal of Police Science & Management* 13(3), 255–267.
14. Hoogesteyn, K., Meijer, E. H., Vrij, A., i Merckelbach, H. (2018). Improving the disclosure of information in an investigative interview: rapport building and the physical environment. *In-Mind Magazine*, 4 (36), 1–15.
15. Horgan, A. J., Russano, M. B., Meissner, C. A., i Evans, J. R. (2012). Minimization and maximization techniques: Assessing the perceived consequences of confessing and confession diagnosticity. *Psychology, Crime, and Law*, 18, 65–78. doi:10.1080/1068316X.2011.56180.
16. Investigative Interviewing. Cullompton, UK: Wilan Publishing, pp. 24–38.
17. Investigative Interviewing. Cullompton, UK: Wilan Publishing, pp. 24–38.
18. Investigative Interviewing. Cullompton, UK: Wilan Publishing, pp. 24–38.
19. Investigative Interviewing. Cullompton, UK: Wilan Publishing, pp. 24–38.
20. Investigative Interviewing. Cullompton, UK: Wilan Publishing, pp. 24–38.
21. Kassin, S. M. (2014). False confessions: Causes, consequences and implications for reform. *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences*, 1(1), 112–121. DOI: 10.1177/2372732214548678.
22. Kassin, S. M., i Gudjonsson, G. H. (2004). The Psychology of Confessions: A Review of the Literature and Issues. *Psychological Science in the Public Interest*, 5 (2). 33–67.
23. Larivière, C. D., Quintan Crough, Q., i Eastwood, J. (2022). The Effects of Rapport Building on Information Disclosure in Virtual Interviews. *Journal of Police and Criminal Psychology*. <https://doi.org/10.1007/s11896-022-09535-5>.
24. Leo, R. A. (1992). From coercion to deception: The changing nature of police interrogation in America. *Crime, Law and Social Change*, 18, 35–59.
25. Leo, R. A. (2008). *Police Interrogation and American Justice*. Harvard University Press.
26. Meissner, C. A., Redlich, A. D., Bhatt, S., i Brandon, S. (2012). Interview and interrogation methods and their effects on true and false confessions. *Campbell Systematic Reviews*, 13 (1), 1-53. DOI: 10.4073/csr.2012.13.
27. Meissner, C. A., Redlich, A. D., Michael, S. W., Evans, J. R., Camilletti, C. R., Bhatt, S., i Brandon, S. (2014). Accusatorial and information-gathering interrogation. methods and their effects on true and false confessions: A meta-analytic review. *Journal of Experimental Criminology*, 10 (4), 459–486.
28. Memon, A. Vrij, A., i Bull, R. (2003). *Psychology and law: Truthfulness, accuracy and credibility*. John Wiley & Sons.
29. Méndez, J. (2016). *Universal protocol for interviews. Interim report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment*. Seventy-first session. Item 69 (b) of the provisional agenda. Dostupno na: <https://goo.gl/f35Rmy>.

30. Méndez, J. E., Thomson, M., Bull, R., Fallon, M., Tait, S. (2021b). *Principles on effective interviewing for investigations and information gathering*. Norwegian Centre for Human Rights. Objavljeno online 19. 5. 2021: apt_PoEI_EN_11.pdf.
31. Méndez, J., i Drummond, V. (June 1, 2021a). *Interviewing by police and others, while respecting human rights*. Dostupno na: <https://www.justsecurity.org/76711/the-mendez-principles-a-new-standard-for-effective-interviewing-by-police-and-others-while-respecting-human-rights/>.
32. Milne, B., i Powell, M. (2010). Investigative interviewing. U: J.M. Brown i E. A. Campbell Eds.). (2010). *The Cambridge handbook of forensic psychology*. (str. 208–214).Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511730290>.
33. Milne, R., i Bull, R. (1999). *Investigative interviewing: Psychology and practice*. Wiley.
34. Newbery, S. (2009). Intelligence and Controversial British Interrogation Techniques: the Northern Ireland Case, 1971–2. *Irish Studies in International Affairs*, Vol. 20, 103–119. DOI: 10.3318/ISIA.2009.20.103.
35. Norwegian Centre for Human Rights (9, januar, 2023). *Strong resolution on the Méndez Principles adopted by the African Commission on Human and People's rights*. Dostupno na: <https://www.jus.uio.no/smr/english/about/id/news/mendez-principles-resolution.html>
36. Perillo, J. T., i Kassin, S. M. (2011). Inside interrogation: The lie, the bluff, and false confessions. *Law and Human Behavior*, 35, 327–337. doi:10.1007/s10979-010-9244-2.
37. Porter, S. (2011). *The Confession Interview: Ethical, Legal, and Psychological Implications for the Forensic Accountant*. USA: Association of Certified Fraud Examiners. Dostupno na: [http://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/cana dian/2013/presentations/5B-Scott-Porter-cpp.pdf](http://www.acfe.com/uploadedFiles/ACFE_Website/Content/cana%20dian/2013/presentations/5B-Scott-Porter-cpp.pdf).
38. Rachlew, A. (2017). From interrogating to interviewing suspects of terror: Towards a new mindset. Expert blog, Penal Reform International. Dostupno na: <https://goo.gl/7Hk9gn>.
39. Ramos, B., DuPuis, C., Galvin, D., Zolfaghari, E., i Cardeno, S. D. (2005). *Interrogation and Torture*. White Paper Team Report for Project 2. Dostupno na: torture_paper.pdf (washington.edu).
40. Roberts, K. (2012). Police interviewing of criminal suspects: a historical perspective. *Internet Journal of Criminology*, 2012, 1–17. Dostupno na: <https://goo.gl/1pU3a6>.
41. Schollum, M. (2005). Investigative interviewing: The literature. Wellington, New Zealand: Office of the Commissioner of Police, 2005. Dostupno na: <https://goo.gl/Ermy9J>.

42. Shawyer, A., Milne, B., i Bull, R. (2009). Investigative interviewing in the UK. U: T. Williamson, B. Milne, i S. P. Savage (Eds.), *International development in investigative interviewing* (str. 24–38). Willan Publishing.
43. Sheperd, E., i Griffiths, A. (2013). *Investigative Interviewing: The Conversation Management Approach (Second Edition)*. Oxford University Press.
44. Shawyer, A., Milne, R. and Bull, R. (2009) Investigative interviewing in the UK. In:
45. Shawyer, A., Milne, R. and Bull, R. (2009) Investigative interviewing in the UK. In:
46. Shawyer, A., Milne, R. and Bull, R. (2009) Investigative interviewing in the UK. In:
47. Shawyer, A., Milne, R. and Bull, R. (2009) Investigative interviewing in the UK. In:
48. Shawyer, A., Milne, R. and Bull, R. (2009) Investigative interviewing in the UK. In:
49. Sheperd, E. (1991). Ethical interviewing. *Policing*, 7(1), 42-60.
50. Sheperd, E. (1993). *Ethical interviewing*. U: E. Shepherd (ed.) *Aspects of Police Interviewing (46–56)*. Issues in Criminological and Legal Psychology, 18. Leicester: British Psychological Society.
51. SVArmstrong (2016). *Regulatory Interviews and the Peace Model of Interviewing*. Dostupno na: <https://www.svarmstrong.com/media/uploads/2012/08/10/479-the-peace-model-of-interviewing.pdf>.
52. Vrij, A., Hope, L., i Fisher R. P. (2014). Eliciting Reliable Information in Investigative Interviews. *Policy Insights from Behavioral and Brain Sciences (PIBBS)*, 1, 129–136.
53. T. Williamson, R. Milne and S.P. Savage (eds.) International Developments in
54. T. Williamson, R. Milne and S.P. Savage (eds.) International Developments in
55. T. Williamson, R. Milne and S.P. Savage (eds.) International Developments in
56. T. Williamson, R. Milne and S.P. Savage (eds.) International Developments in
57. T. Williamson, R. Milne and S.P. Savage (eds.) International Developments in
58. Walsh, D., i Bull, R. (2012). Examining rapport in investigative interviews with suspects: Does its building and maintenance work? *Journal of Police and Criminal Psychology*, 27, 73–84. DOI:10.1007/s11896-011-9087.
59. United Nations Development Programme (2022). *Enhancing crime management: Training improves interviewing techniques for Iraqi investigators*. Dostupno na: <https://www.undp.org/iraq/press-releases/enhancing-crime-management-training-improves-interviewing-techniques-iraqi-investigators>.

Abstract

Irma Deljkić, Adnan Fazlić

The universal perspective on the ethical approach to interrogating suspects

Over the past decades, a large body of scientific research suggests that treating suspects justly and fairly during interrogation can encourage them to cooperate and provide information relevant to the investigation. Beginning with the aforementioned, the paper first highlights the evolution and fundamental determinants of an ethical approach to suspect interrogation that completely rejects the accusatory methods of coercion and manipulation during interrogation. Ethical interviewing promotes human rights in order to obtain accurate and reliable information from suspects while minimizing the risk of false confessions. Finally, by presenting Méndez's principles of effective interviewing, the paper examines the universal perspective of the scientifically based model of ethical interrogation. It emphasizes the importance of the global transition towards fairness and responsibility during the interrogation process.

Keywords: ethics, interrogation, investigative interview, Méndez principles.